

Ι.Θ. Κακριδής

«Γιατί διδάσκουμε Αρχαία Ελληνικά στα παιδιά»

Αληθινά λυπούμαι που τον καιρό αυτό είμαι αναγκασμένος να βρίσκομαι μακριά από την Ελλάδα, κι έτσι στερήθηκα τη χαρά να πάρω μέρος στο Συνέδριο αυτό, που σκοπό έχει να μελετήσει τις βασικές αρχές των νέων θεσμών που αποφάσισε το Υπουργείο Παιδείας στην προσπάθειά του ν' ανυψώσει μέσα στ' άλλα και τη Μέση Εκπαίδευση. Τίποτε δεν μπορεί ν' αντικαταστήσει την παρουσία του ανθρώπου. Αν, παρ' όλους τους δισταγμούς, αποφάσισα στο τέλος να καταγράψω μερικές μου σκέψεις και να παρακαλέσω να διαβαστούν μπροστά στην ολομέλεια του Συνεδρίου, αυτό έγινε γιατί δεν ήθελα ν' απουσιάζω ολωσδιόλου από μια τόσο μεγάλη συγκέντρωση συναδέλφων–για ένα θέμα μάλιστα τόσο σημαντικό για τη μελλοντική προκοπή του τόπου μας.

Επαναστατικό είναι το νέο εκπαιδευτικό σύστημα από πολλές πλευρές. Η πιο επαναστατική από όλες τις καινοτομίες του είναι ίσως η απόφαση, στο τριτάξιο Γυμνάσιο οι αρχαίοι Έλληνες κλασικοί να διδάσκονται από μετάφραση, και μόνο στην τελευταία τάξη να δίνεται μια γενική εισαγωγή στους νόμους του αρχαίου αττικού λόγου. Ο νεωτερισμός αυτός δημιουργεί ένα πλήθος προβλήματα στην πραχτική του εφαρμογή, προκαλεί όμως και καθαρά θεωρητικές απορίες. Το μεγάλο πρόβλημα, που είναι φυσικό να βασανίζει τον καιρό αυτό το φιλόλογο του Γυμνασίου, είναι αν το νέο σύστημα θα μπορέσει ν' ανταποκριθεί στο βασικό σκοπό της διδασκαλίας των αρχαίων Ελληνικών, τη στιγμή που ο αρχαίος λόγος θα πάψει ν' ακούγεται αυτούσιος στο Γυμνάσιο.

Γιατί αλήθεια διδάσκουμε τα αρχαία ελληνικά στα παιδιά που θέλουμε να μορφώσουμε, σε τόσο πολλές ώρες μάλιστα;

Τρεις είναι οι κύριοι λόγοι που μας υποχρεώνουν να βοηθήσουμε τα παιδιά μας να επικοινωνήσουν όσο γίνεται περισσότερο με τον αρχαίο κόσμο.

Πρώτα απ' όλα, γιατί είμαστε κι εμείς Έλληνες. Από τον καιρό του Ομήρου ως σήμερα έχουν περάσει κάπου δυο χιλιάδες εφτακόσια χρόνια. Στους αιώνες που κύλησαν οι Έλληνες βρεθήκαμε συχνά στο απόγειο της δόξας, άλλοτε πάλι στα χείλια μιας καταστροφής ανεπανόρθωτης· νικήσαμε και νικηθήκαμε αμέτρητες φορές· δοκιμάσαμε επιδρομές και σκλαβιές· αλλάξαμε θρησκεία· στους τελευταίους αιώνες η τεχνική επιστήμη μετασχημάτισε βασικά τη μορφή της ζωής μας· και όμως κρατηθήκαμε Έλληνες, με την ίδια γλώσσα–φυσικά εξελιγμένη–, με τα ίδια ιδανικά, τον ίδιο σε πολλά χαρακτήρα και με ένα πλήθος στοιχεία

του πολιτισμού κληρονομημένα από τα προχριστιανικά χρόνια. Στον πνευματικό τομέα κανένας λαός δεν μπορεί να προκόψει, αν αγνοεί την ιστορία του, γιατί άγνοια της ιστορίας θα πει άγνοια του ίδιου του ίδιου του εαυτού του. Είμαι Έλληνας, συνειδητός Έλληνας, αυτό θα πει, έχω αφομοιώσει μέσα μου την πνευματική ιστορία των Ελλήνων από τα μυκηναϊκά χρόνια ως σήμερα.

Ο δεύτερος λόγος που μας επιβάλλει να γνωρίσουμε την αρχαία πνευματική Ελλάδα είναι ότι είμαστε κι εμείς Ευρωπαίοι. Ολόκληρος ο Ευρωπαϊκός πολιτισμός στηρίζεται στον αρχαίο Ελληνικό, με συνδυαστικό κρίκο τον ρωμαϊκό. Με τους άλλους Ευρωπαίους μας δένει βέβαια και ο Χριστιανισμός, όσο και να μας χωρίζουν ορισμένα δόγματα. Μα και ο Χριστιανισμός έπρεπε να δουλευτεί πρώτα με την Ελληνική σκέψη, για να μπορέσει ν' απλώσει έπειτα στον ευρωπαϊκό χώρο. Η ρίζα του πολιτισμού των Ευρωπαίων όλων είναι ο αρχαίος ελληνικός στοχασμός και η τέχνη, γι' αυτό δεν μπορεί να τα αγνοεί κανείς, αν θέλει να αισθάνεται πως πνευματικά ανήκει στην Ευρώπη.

Μα ο κυριότερος λόγος που δεν επιτρέπεται οι νέοι μας ν' αγνοούν την αρχαίαν Ελλάδα είναι άλλος: στην Ελλάδα για πρώτη φορά στα χρονικά του κόσμου ανακαλύφτηκε ο άνθρωπος ως αξία αυτόνομη, ο άνθρωπος που θέλει να κρατιέται ελεύθερος από κάθε λογής σκλαβιά, και υλική και πνευματική. Μέσα στους λαούς που περιβάλλουν τον ελληνικό χώρο στα παλιά εκείνα χρόνια υπάρχουν πολλοί με μεγάλο πολιτισμό, πάνω απ' όλους οι Αιγύπτιοι και οι Πέρσες. Οι λαοί όμως αυτοί ούτε γνωρίζουν ούτε θέλουν τον ελεύθερο άνθρωπο. Το απολυταρχικό τους σύστημα επιβάλλει στα άτομα να σκύβουν αδιαμαρτύρητα το κεφάλι μπροστά στο βασιλέα και στους θρησκευτικούς αρχηγούς. Η ελεύθερη πράξη και η ελεύθερη σκέψη είναι άγνωστα στον εξωελληνικό κόσμο. Και οι Έλληνες; Πρώτοι αυτοί, σπρωγμένοι από μια δύναμη που βγαίνει από μέσα τους και μόνο, την δεσποτεία θα την μεταλλάξουν σε δημοκρατία, και από την άβουλη, ανεύθυνη μάζα του λαού θα πλάσουν μια κοινωνία από πολίτες ελεύθερους, που καθένας τους να νιώθει τον εαυτό του υπεύθυνο και για τη δική του και για των άλλων την προκοπή. Ο στοχασμός είναι κ' αυτός ελεύθερος για τα πιο τολμηρά πετάματα του νου και της φαντασίας. Ο Έλληνας είναι ο πρώτος, που ενώ ξέρει πως δεν μπορεί ατιμώρητα να ξεπεράσει τα σύνορα του ανθρώπου και να γίνει θεός, όμως κατέχεται από μια βαθιά αισιοδοξία για τις ανθρώπινες ικανότητες και είναι γεμάτος αγάπη για τον άνθρωπο, που τον πιστεύει ικανό να περάσει τις ατέλειές του και να γίνει αυτό που πρέπει να είναι—ο **τέλειος άνθρωπος**.

Αυτή η πίστη στον τέλειον άνθρωπο, συνδυασμένη με το βαθύ καλλιτεχνικό αίσθημα που χαρακτηρίζει την ελληνική φυλή, δίνει στον αρχαίον Έλληνα τον πόθο και την ικανότητα να πλάσει πλήθος ιδανικές μορφές σε ό,τι καταπιάνεται με το νου, με τη φαντασία και με το χέρι: στις

απέριττες μορφές που σχεδιάζουν οι τεχνίτες στα αγγεία της καθημερινής χρήσης, στη μεγάλη ζωγραφική, στην πλαστική του χαλκού και του μαρμάρου, πάνω απ' όλα στο λόγο τους, και τον πεζό και τον ποιητικό.

Αυτόν τον κόσμο θέλουμε να δώσουμε στα παιδιά μας, για να μορφωθούν· για να καλλιεργήσουν τη σκέψη τους αναλύοντας τη σκέψη των παλιών Ελλήνων· για να καλλιεργήσουν το καλλιτεχνικό τους αίσθημα μελετώντας ό,τι ωραίο έπλασε το χέρι και η φαντασία των προγόνων τους· για να μπορέσουν κι αυτοί να νιώσουν τον εαυτό τους αισιόδοξο, ελεύθερο και υπεύθυνο για τη μοίρα του ανθρώπου πάνω στη γη· προπαντός για να φουντώσει μέσα τους ο πόθος για τον τέλειον άνθρωπο.

Ας γυρίσουμε τώρα στο πρόβλημα που μας απασχολεί: από τη μια έχουμε το παλιό σύστημα, που επιβάλλει τη γνωριμία των αρχαίων κλασικών από τα πρωτότυπα κείμενα· το νέο σύστημα από την άλλη, που θέλει ν' αντικαταστήσει τα πρωτότυπα με τις μεταφράσεις στο νέο Γυμνάσιο, που αντιστοιχεί με τις τρεις πρώτες τάξεις του παλιού. Ποιο από τα δυο εξυπηρετεί πιο πρόσφορα τους σκοπούς του Ανθρωπιστικού σχολείου;

Ποια ήταν τα αποτελέσματα του παλαιού συστήματος; Ας το ομολογήσουμε εμείς πρώτοι, οι φιλόλογοι, που τόσα χρόνια παλεύουμε στο Γυμνάσιο τον σισύφειο αγώνα να φέρουμε τον αρχαίο κόσμο κοντά στα παιδιά μας: Τα αποτελέσματα είναι μηδαμινά, μπροστά μάλιστα στον κόπο που καταβάλλουν και οι καθηγητές και οι μαθητές. Ας βάλουμε το χέρι στην καρδιά κι ας αναρωτηθούμε, σε πόσα παιδιά, απ' αυτά που δεν ήταν να σπουδάσουν φιλολογία στο Πανεπιστήμιο, κατορθώσαμε να μεταδώσουμε τόσην οικείωση με την αρχαία γλώσσα και τόσον ενθουσιασμό για το κάλλος και την πυκνή ουσία του αρχαίου λόγου, ώστε φεύγοντας από το Γυμνάσιο, για να σπουδάσουν μιαν άλλη επιστήμη, θα θελήσουν κάποτε να καταφύγουν στο αρχαίο κείμενο, για να πλουτίσουν τον εσωτερικό τους κόσμο. Ξέρουν οι σύνεδροι φιλόλογοι, ας είναι και δέκα παιδιά καθέννας τους, από τις χιλιάδες που πέρασαν από τα χέρια τους; Φοβούμαι πως και ο αριθμός αυτός είναι υπερβολικός. Με ποιο δικαίωμα τότε απασχολούμε αμέτρητες ώρες όλα τα παιδιά της Ελλάδας στο Γυμνάσιο, για να ωφεληθούν ελάχιστα;

Θα μου προβληθεί ίσως μια αντίρρηση στους συλλογισμούς αυτούς: για τις ατελέστατες γνώσεις της αρχαίας ελληνικής παράδοσης που αποκομίζουν τα παιδιά μας από το Γυμνάσιο μπορεί να μη φταίει και τόσο το σύστημα, όπως δεν φταίει για την γενικά ελαττωματική κατάρτιση των μαθητών. Πλήθος άλλοι παράγοντες συντελούν στη θλιβερή αυτή κατάσταση: η πληθώρα των μαθητών μέσα σε μια τάξη· η έλλειψη από μεγάλες αίθουσες διδασκαλίας· η συστέγαση δυο Γυμνασίων σ' ένα χτίριο· η επιβάρυνση των καθηγητών με πολλές ώρες

διδασκαλίας και πολλά διορθώματα· η απουσία συστηματικών μεταπανεπιστημιακών επιμορφωτικών σπουδών, έτσι που να μπορούν οι λειτουργοί της Μέσης να συμπληρώνουν τις γνώσεις τους και να κατατοπίζονται στα νέα πορίσματα της επιστήμης τους· η απουσία ερμηνευτικών εκδόσεων και βοηθητικών βιβλίων για τον καθηγητή· τα εξωσχολικά ενδιαφέροντα των παιδιών· ο κινηματογράφος και το ραδιόφωνο, και πολλά έχουν δυσκολέψει αφάνταστα το έργο των εκπαιδευτικών στο σχολείο και γι' αυτό τους είναι αδύνατο ν' αποδώσουν ό,τι μπορούν και θέλουν. Αν τα εμπόδια αυτά βγουν από τη μέση, γιατί να μη κρατηθούμε στο παλιό, καθιερωμένο σύστημα της διδασκαλίας των αρχαίων κλασικών από το πρωτότυπο; Αν πάλι δεν βγουν από τη μέση τι έχουμε να περιμένουμε και με το νέο σύστημα; Το κάτω κάτω εμείς πάλι θα διδάσκουμε με τις μεγάλες ή μέτριες ικανότητές μας.

Η αντίρρηση αυτή είναι σωστή, 'ς ένα βαθμό όμως μόνο. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως πολλοί είναι οι παράγοντες που έχουν συντελέσει στην παρακμή του Γυμνασίου—τόσο μάλιστα, ώστε ελάχιστοι απόφοιτοί του να φεύγουν με μια συγκροτημένη κάπως σκέψη, με τις απαιτούμενες για έναν μορφωμένο άνθρωπο γενικές γνώσεις και με την ικανότητα να διατυπώνουν τους στοχασμούς και τα αισθήματά τους με ειρμό και χωρίς ασυχώρετα ορθογραφικά και συνταχτικά λάθη. Ακόμα δεν υπάρχει αμφιβολία πως το Κράτος, τώρα που συνειδητοποίησε τη σημασία της παιδείας και θέλει να τη βγάλει από το τέλμα, όπου τόσα χρόνια λίμναζε, θα κοιτάζει με κάθε τρόπο να παραμερίσει και τους άλλους παράγοντες που αναστέλλουν την πρόοδο της παιδείας.

Οπωσδήποτε, για να μπορέσουμε να κρίνουμε δίκαια τα δύο συστήματα είναι ανάγκη να αντιπαραθέσουμε τους σκοπούς που επιδιώκουν και τα μέσα που χρησιμοποιούν, με την προϋπόθεση πως εφαρμόζονται σε σχολεία που από κάθε άλλη άποψη λειτουργούν ικανοποιητικά.

Τι χαρακτηρίζει ιδιαίτερα το σύστημα που ίσχυε ως σήμερα; Πρώτα πρώτα βέβαια η πεποίθηση πως οι ανθρωπιστικές σπουδές, για να οδηγήσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα, πρέπει να γίνονται με τη μελέτη των κλασικών από το πρωτότυπο. Δεύτερο χαρακτηριστικό του παλιού συστήματος είναι η επιθυμία να γνωρίσουν οι μαθητές όσο γίνεται περισσότερους κλασικούς. Το αποτέλεσμα είναι να στριμώχνονται μέσα στον ίδιο σχολικό χρόνο τέσσερες και πέντε συγγραφείς, διαφόρων μάλιστα εποχών και συχνά με μεγάλες διαφορές στη γλώσσα. Τι κοινό έχει π.χ. η γλώσσα του Δημοσθένη με του Ομήρου, που ερμηνεύονταν παράλληλα στην Δ' τάξη; Έπειτα, καθώς η ιστορία της ελληνικής γραμματείας δεν διδασκόταν πραγματικά ούτε υπάρχει γυμνασιακό εγχειρίδιο γραμματολογίας, το ανακάτωμα από συγγραφείς που ανήκουν στον 8ο, στον 5ο, και στον 4ο αιώνα είναι φυσικό να μεγαλώνει τη σύγχυση.

Ένα δεύτερο αποτέλεσμα του συστήματος αυτού είναι να ερμηνεύονται στα παιδιά πέντε-δέκα το πολύ σελίδες από κάθε κλασικό, και πριν καλά-καλά κατορθώσουν κάτι να καταλάβουν από τη γλώσσα, την τέχνη και τη σκέψη του ενός να έρχεται να τον εκτοπίσει ο άλλος με τις δικές του δυσκολίες. Και να σκέφτεται κανείς πως πριν από λίγα χρόνια σοφοί παιδαγωγοί είχαν αποφασίσει ν' αυξήσουν τον αριθμό των αρχαίων συγγραφέων που ερμηνεύονται στο Γυμνάσιο με την προσθήκη των επιστημόνων, του Αριστοτέλη, του Θεοφράστου κ.ά.

Απ' τα ίδια τα πράγματα, όσον ιδεώδεις και αν είναι οι άλλοι όροι του σχολείου, όσο ικανός ο καθηγητής, όσο έξυπνα και μελετηρά τα παιδιά του, είναι αδύνατο να κατακτηθούν κατά κάποιο τρόπο μέσα σ' ένα χρόνο ο Αρριανός, ο Ισοκράτης, ο Λυσίας και ο Ηρόδοτος, ή -σε άλλη τάξη- ο Πλάτωνας, ο Θουκυδίδης, ο Όμηρος και ο Ευριπίδης.

Πόσο ακατόρθωτα είναι τα πράγματα που γυρεύει το αναλυτικό πρόγραμμα του παλιού Γυμνασίου το καταλαβαίνει κανείς, άμα σκεφτεί πως για την ερμηνεία του Επιταφίου του Περικλή -ενός από τα πιο δύσκολα κείμενα- δίνει τρεις βδομάδες μόνο καιρό. Τι να πρωτοκάνει μέσα στο διάστημα αυτό ο καθηγητής; Το κύριο έργο του θα πρέπει αναγκαστικά να περιοριστεί στην προσπάθεια να παραμεριστούν κάπως οι γλωσσικές δυσκολίες-αν παραμεριστούν κ' αυτές. Καιρός για εμβάθυνση στο περιεχόμενο, στις πνευματικές, στις ηθικές και στις αισθητικές αξίες δεν βρίσκεται, ή κι αν βρεθεί, θα είναι ελάχιστος.

Μειονέκτημα του παλαιού συστήματος είναι και ότι με τους πολλούς συγγραφείς που ορίζει από το πρωτότυπο, αποκλείεται να δώσει σύνολα. Φυσικά, κανενός τύπου Γυμνάσιο δεν μπορεί να δώσει ολόκληρο το έργο ενός συγγραφέα, ακόμα λιγότερο ένα λογοτεχνικό είδος σε όλο του το πλάτος. Ο τύπος όμως του Γυμνασίου που ίσχυε ως σήμερα δεν πρόφτανε να δώσει ούτε καν μια μεγάλη ενότητα από ένα συγγραφέα, ούτε καν ένα γραμματειακό είδος στους κύριους εκπροσώπους του. Ακόμα και ο Επιτάφιος, που αποτελεί μια κλειστή θαυμαστή ενότητα, πόσο διαφορετικό χρώμα παίρνει για όποιον διαβάσει τη συνέχεια της ιστορίας του Θουκυδίδη, το ξέσπασμα του θανατικού στην Αθήνα, το θάνατο που Περικλή και τον χαρακτηρισμό του από τον ιστορικό!

Η απαίτηση να γνωρίσουν τα παιδιά μας στο Γυμνάσιο τους κλασικούς από το πρωτότυπο, συνδυασμένη με την επιθυμία να γνωρίσουν όσο γίνεται πιο πολλούς κλασικούς, ένα μόνο αποτέλεσμα μπορεί να έχει: να δίνει μόνο αποσπάσματα, ξεσκλίδια, χωρίς οργανική ενότητα, βιαστικά διαβασμένα, μισοκατανοημένα, αχώνευτα. Είναι λοιπόν ν' απορήσει κανείς αν τα παιδιά μας φεύγοντας από το Γυμνάσιο δεν θέλουν ούτε ν' ακούσουν για τους αρχαίους κλασικούς;

Πόσες μορφές μυθικές του αρχαίου ελληνικού κόσμου φωτίζουν το δρόμο των νέων μας, όταν έχουν αφήσει τα μαθητικά θρανία; Της Αντιγόνης, ναι, αν ο καθηγητής πρόφτασε να δώσει την ερμηνεία

ολόκληρης της τραγωδίας, πράγμα αμφίβολο· το ίδιο και της Ιφιγένειας του Ευριπίδη. Ας πάρουμε όμως τον Όμηρο: στον παλιό τύπο του Γυμνασίου ερμηνεύονται μόνο η πρώτη και η έκτη ραψωδία της Οδύσσειας. Ας υποθέσουμε πως ο καθηγητής πρόφτασε να διδάξει και τις δυο ραψωδίες. Στην πρώτη ο μαθητής θα γνωρίσει τον Τηλέμαχο, μοναχά όμως σαν άπραγο ακόμα έφηβο· στην έκτη θα γνωρίσει τον Οδυσσέα, μοναχά όμως σαν ναυαγό· το πολύ να καταλάβει και την εξυπνάδα του κάπως, από το λόγο που απευθύνει στη Ναυσικά–τίποτε άλλο! Ούτε ο Οδυσσέας ούτε ο Τηλέμαχος δίνονται στα παιδιά μας σαν μορφές ολοκληρωμένες.

Στην πέμπτη τάξη του παλιού Γυμνασίου θα διδαχτεί η πρώτη και η έκτη ραψωδία της Ιλιάδας. Στην έκτη δεν γίνεται κανένας λόγος για τον Αχιλλέα. Μένει μόνο η πρώτη, για να γνωρίσει ο μαθητής τη μορφή του μεγάλου ήρωα. Θα τη γνωρίσει όμως μισερή και παραμορφωμένη: έναν Αχιλλέα που το πάθος της εκδίκησης για την αδικία που του έγινε τον σπρώχνει να διαβιβάσει με τη μητέρα του την παράκληση στο Δία να δώσει τη νίκη στους αντίμαχους των Ελλήνων. Δεν ξέρω αν στην τελευταία τάξη προφτάνουν οι συνάδελφοι να διδάξουν κάτι από τις τελευταίες ραψωδίες της Ιλιάδας. Και πάλι όμως, για να ολοκληρωθεί η μορφή του Αχιλλέα θα έπρεπε να διαβάσουν και τις Λιτές στην ένατη ραψωδία, ακόμα όλη την ενότητα που αρχίζει με την έξοδο του Πάτροκλου στον πόλεμο, στη δέκατη έκτη ραψωδία, ως το τέλος της Ιλιάδας, όταν ο Αχιλλέας, συμφιλιωμένος με το βασιλιά της Τροίας, θα του παραδώσει το νεκρό σώμα του Έκτορα, για να το θάψει. Τότε, τότε μόνο ο κατ' εξοχήν Έλληνας ήρωας θα μπορούσε να φωτίσει τις ψυχές των νέων με όλη του την παλικάριά και την μεγαλοφροσύνη.

Ένα ακόμη μειονέκτημα του παλιού συστήματος· ήθελε βέβαια να δώσει όσο πιο πολλούς κλασικούς μπορούσε. Μα οι ώρες της διδασκαλίας των αρχαίων Ελληνικών δεν ήταν και απεριόριστες. Έτσι τα παιδιά μας έφευγαν από το Γυμνάσιο χωρίς να έχουν γνωρίσει τον Ησίοδο, τον Αισχύλο, τον Μένανδρο, τον Πλούταρχο. Καθώς μάλιστα η ιστορία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας δεν διδασκόταν συστηματικά, ο απόφοιτος του Γυμνασίου, κι αν είχε ακούσει κάτι για τον Αισχύλο, μια φορά τους άλλους τους αγνοούσε και ως ονόματα.

Δεν εξαντλήσαμε όμως τα μειονεκτήματα του Γυμνασίου του παλιού τύπου: Οι έξι τάξεις αποτελούσαν στο Γυμνάσιο αυτό μιαν ενότητα· όπως και για τ' άλλα μαθήματα, το πρόγραμμά του για τα αρχαία Ελληνικά ολοκληρωνόταν μόνο όταν ο μαθητής τελείωνε και την τελευταία τάξη. Ποιος όμως συλλογιόταν τα παιδιά που από λόγους διάφορους αναγκαζόταν ν' αφήνουν το σχολείο, πριν ολοκληρώσουν τις γυμνασιακές σπουδές τους; Και δεν ήταν λίγα τα παιδιά αυτά. Από τις επίσημες στατιστικές μαθαίνουμε πως ύστερα από την τρίτη τάξη, μόλις τα πενήντα πέντε στα εκατό συνέχιζαν στην τέταρτη. Ας αφήσουμε τα

άλλα μαθήματα κ' ας δούμε γι' αυτά τα μισά σχεδόν παιδιά της Ελλάδας τι αποκόμιζαν από τον αρχαίο κόσμο, όταν άφηναν μισοτελειωμένο το Γυμνάσιο, για να ριχτούν στον αγώνα της ζωής: μια ατελέστατη γνώση της αρχαίας γλώσσας και μερικά σπαράγματα κειμένου από 5–6 πεζογράφους. Για τα 45% από τα παιδιά μας δεν υπάρχει ούτε καν η μικρή ωφέλεια, που έχουν από τους κλασικούς όσοι τελειώνουν τις γυμνασιακές σπουδές τους. Σκοτώθηκαν κι αυτά και οι δάσκαλοί τους, για να μάθουν την αρχαία γλώσσα και για να γνωρίσουν όχι και πολύ σπουδαίους συγγραφείς, έξω από τον Ηρόδοτο: τον Λουκιανό, τον Ξενοφώντα, τον Λυσία, τον Ισοκράτη, ό,τι γνώρισαν και από αυτούς! Και έφυγαν από το σχολείο και αγνοώντας απόλυτα την Ιλιάδα, το Θουκυδίδη, τον Σοφοκλή, τον Ευριπίδη, τον Πλάτωνα!

Και το νέο σύστημα; Μια και θα λείψει τώρα η δυσκολία της γλώσσας, τα παιδιά μας θα μπορούν να χαρούν τους παλιούς κλασικούς – πιο σωστά θα έλεγα: να χαρούν ορισμένους κλασικούς σε μεγαλύτερο πλάτος και βάθος. Γιατί, κατά τη γνώμη μου, είναι ολέθριο το σύστημα στην ίδια τάξη να διδάσκονται παράλληλα πολλοί συγγραφείς, που ανήκουν σε διάφορες εποχές και σε διάφορα λογοτεχνικά είδη. Στην πρώτη τάξη του Γυμνασίου θα έλεγα να διδάχτούν μόνο Οδύσσεια και Ηρόδοτο, όλο το χρόνο, και τίποτε άλλο. Έτσι τα παιδιά θα προφτάσουν να γνωρίσουν από το έργο του Ομήρου τουλάχιστο 10 ραψωδίες· μα και τις υπόλοιπες θα τις διαβάσουν μόνα τους, γιατί θα έχουν αγαπήσει τον ποιητή: πρώτα πρώτα γιατί θα μιλάει στη γλώσσα τους· έπειτα γιατί ο καθηγητής θα έχει τώρα όλο τον καιρό και ιστορικά να τοποθετήσει τον Όμηρο και για τη θρησκεία του να μιλήσει, και για τη μυθολογία του, και για τα ήθη και έθιμα της εποχής του, προπαντός για τη μεγάλη του τέχνη—όλα τα προβλήματα που γοητεύουν τους νέους. Ενώ ως τώρα, τόσο λίγη ύλη που τους δίναμε, ούτε μπορούσαμε, μα ούτε και τον καιρό είχαμε να τους οδηγήσουμε σε τέτοιους προβληματισμούς. Τους βασανίζαμε με την ομηρική, γεμάτη ποικιλία, γραμματική και το λεξιλόγιο, χωρίς να τα μαθαίνουν κι αυτά!

Τώρα θα μπορέσουν να παρακολουθήσουν και όλη την πορεία της «παιδείας» του Τηλέμαχου, από τον πρωτόβγαλτο έφηβο της πρώτης ραψωδίας ως τη στιγμή του, άντρας πια, θα πολεμήσει στο πλευρό του πατέρα του. Και η μορφή του Οδυσσέα θα τους παρουσιαστεί σε όλο της το βάθος και το πλάτος: πώς ο ήρωας παλεύει—με την παληκαριά του και με την εξυπνάδα του—να γλιτώσει τους συντρόφους του από το χαμό· πώς αντιδρά με την πείρα του και την υπομονή του στις συφορές που του σωρεύουν οι θεοί και η μοίρα· πώς κερδίζει το σεβασμό και την αγάπη των Φαιάκων αγνώριστος ακόμα, αυτός που φτάνει στο νησί τους χωρίς να κρατάει τίποτε πάνω του, ούτε καν ένα κουρελιασμένο ρούχο, να κρύψει τη γύμνια του· πώς με την παλικαριά του και την εξυπνάδα του πάλι θα

σκοτώσει τους μνηστήρες· πώς θα ξαναγυρίσει στη γυναίκα του ξεπερνώντας τόσες περιπέτειες και τόσους πειρασμούς.

Το ίδιο θα χορτάσουν τώρα Ηρόδοτο τα παιδιά μας· θα τον γνωρίσουν όχι μόνο από τα κεφάλαια που δίνουν περιγραφές μαχών, αλλά και από εκεί που φωτίζει πρόσωπα και πράγματα με τα ατέλειωτα χαριτωμένα ανέκδοτά του. Θα τον χαρούν και όταν περιγράφει μιας χώρας τους θεούς, τους ανθρώπους, τα ζώα, τα βουνά και τα ποτάμια. Θα μπορέσουν ακόμα ως ένα σημείο να παρακολουθήσουν με ποιο τρόπο ο Ηρόδοτος κατόρθωσε να οργανώσει όλη την πολυποίκιλη ιστορική και εθνογραφική ύλη που είχε μαζέψει στα ταξίδια του.

Σε μίαν άλλη τάξη του Γυμνασίου οι μαθηταί θα γνωρίσουν την τραγωδία, και τον Αισχύλο και τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη, δυο τρία έργα από τον καθένα, άλλα με περισσότερη ενβάθυνση και άλλα με απλή ανάγνωση.

Παράλληλα—και αυτό το θεωρώ απαραίτητο—θα δοθεί στα χέρια των παιδιών μια αρκετά διεξοδική ιστορία της αρχαίας λογοτεχνίας, γραμμένη απλά και επαγωγικά, με άφθονες μεταφράσεις όχι για να τη μάθουν απέξω, αλλά για να μπορέσουν ν' αποκτήσουν μια κάπως ολοκληρωμένη εικόνα της λογοτεχνικής δημιουργίας των αρχαίων Ελλήνων.

Έτσι το Ελληνόπουλο, φεύγοντας από το τριτάξιο Γυμνάσιο θα έχει ανθρωπιστική μόρφωση ασύγκριτα μεγαλύτερη από ό,τι σήμερα. Προπαντός θα έχει αγαπήσει τον αρχαίο κόσμο, και είναι βέβαιο πως θα έρχεται συχνότερα κοντά του από μεταφράσεις.

Μα η μετάφραση υστερεί πάντα μπροστά στο πρωτότυπο έργο. Ειδικά η αρχαία γλώσσα με την ποικιλία της, με την ευστροφία της, με την πλαστικότητα της, με τους πολλούς ονοματικούς προσδιορισμούς που διαθέτει (πτώσεις, μετοχές, απαρέμφατα) είναι αυτή καθ' εαυτή ένα αγαθό μορφωτικό. Έπειτα μορφή και περιεχόμενο στο μεγάλο έργο δεν χωρίζονται, μόνο αποτελούν μια χημική ένωση δυσκολοξεδιάλυτη· ο μεγάλος συγγραφέας εκφράζεται και με τη μορφή.

Την ορθότητα των ισχυρισμών την ξέρω και εγώ πολύ καλά, ίσως καλύτερα από πολλούς. Νομίζω όμως πως ανήκει στη σοφία της ζωής να ξέρεις τι μπορεί να πετύχεις και να πετυχαίνεις, όχι να κυνηγάς τα αδύνατα και να μην κατορθώνεις τίποτε.

Και κάτι άλλο όμως: η μετάφραση έχει πολύ διαβληθεί στον τόπο μας· από τη μια από τους ανθρώπους που πιστεύουν πως ό,τι ευγενικό και ωραίο ειπώθηκε στην αρχαία Ελληνική γλώσσα, όταν μεταφραστεί στη γλώσσα του λαού μας, αναγκαστικά ασχημίζει και εκχυδαΐζεται. Από την άλλη υποπτεύονται τη μετάφραση εκείνοι που χρησιμοποίησαν ή είδαν τα παιδιά τους να χρησιμοποιούν τις φοβερές σχολικές, που λέγονται, μεταφράσεις, όπου δεν ξέρει κανείς τι κακοπαθεί περισσότερο, το νόημα του κειμένου ή η σημερινή μας γλώσσα. Τέλος και οι οργανωμένες σειρές

εκδόσεων αρχαίων συγγραφέων από διάφορους λόγους δεν βοήθησαν και πολύ για ν' αγαπηθεί η μετάφραση.

Η αλήθεια είναι πως μια μετάφραση, όταν γίνεται από άνθρωπο που ξέρει και την αρχαία και τη νέα μας γλώσσα καλά, κι ακόμα έχει συναίσθηση της σημασίας του έργου του, –μια καλή μετάφραση, κι αν δεν μπορεί να ισοσταθμίσει το πρωτότυπο, μια φορά δεν είναι και τόσο χωρίς αξία, όσο θέλουν να την παρουσιάζουν μερικοί. Μπορεί να μη δίνει τα 100 στα 100 από τις αξίες του πρωτότυπου έργου–και δεν μπορεί ποτέ να τα δώσει, τα 80 όμως μπορεί να τα δώσει. Αν ο μεταφρασμένος αρχαίος κλασικός δεν ήταν στοιχείο μορφωτικό μεγάλο κι αυτός, αν δεν επαίδευε κι αυτός με το περιεχόμενο που διατηρεί και με τη δική του μορφή, ας είναι και ατελέστερη, δεν θα έχαναν τον πολύτιμο καιρό τους τόσοι και τόσοι κλασικοί φιλόλογοι σε όλο τον κόσμο–στα τελευταία μάλιστα χρόνια οι πιο εκλεκτοί για να μεταφέρουν τ' αρχαία κείμενα στη γλώσσα του καθέναν. Αρχαία Ελληνικά, και καλά μάλιστα, δεν μπορεί να μαθαίνει όλος ο κόσμος, ούτε θα ήταν ικανός γι' αυτό, τούτο όμως δεν μας δίνει το δικαίωμα να του στερήσουμε ολωσδιόλου την ανεξάντλητη και αναντικατάστατη πηγή της μόρφωσης, που είναι οι αρχαίοι Έλληνες κλασικοί.

Τα παιδιά μας που δεν θα συνεχίσουν τις σπουδές τους, φεύγοντας από το τριτάξιο Γυμνάσιο, για να ακολουθήσουν ένα επάγγελμα, ανήκουν στον κόσμο, που δεν θα ξέρει τ' αρχαία Ελληνικά. Μα με την οικειότητά τους με τους αρχαίους κλασικούς, ας είναι και από τις μεταφράσεις, θα έχουν αποκτήσει κάτι πολύτιμο. Θα τους έχει ανοιχτεί η αυλαία σ' έναν κόσμο θαυμαστό σε ομορφιά και σε σκέψη, και είμαι βέβαιος πως θα ξαναγυρίζουν σ' αυτόν και αργότερα, πράγμα που δεν γίνεται σήμερα.

Όσοι συνεχίσουν τις σπουδές τους στο Λύκειο, θα γνωρίσουν τους κλασικούς και από το πρωτότυπο, σε περισσότερες μάλιστα ώρες απ' ό,τι σήμερα. Φτάνουν όμως τα τρία χρόνια; Κατά τη γνώμη μου για να μπει βαθιά στα μυστικά του αρχαίου λόγου, δεν φτάνουν ούτε δέκα χρόνια σπουδής. Ο HERMANN, ο μεγάλος γερμανός φιλόλογος, έλεγε, λίγο πριν πεθάνει: UTINAM ESSEM BONUS GRAMMATICUS! Και όμως είχε φάει όλη του τη ζωή μελετώντας τα γραμματικά φαινόμενα της ελληνικής γλώσσας!

Για τα παιδιά μας που θα σπουδάζουν στο Λύκειο, τα τρία χρόνια φτάνουν· μια φορά θα μαθαίνουν καλύτερα την αρχαία ελληνική γλώσσα από ό,τι τη μαθαίνουν σήμερα. Πρώτα, πρώτα, γιατί θα είναι ωριμότερα, στα χρόνια, κι ακόμα γιατί ο αρχαίος κόσμος θα τους είναι οικείος πια από το Γυμνάσιο· και όχι μόνο οικείος, αλλά και αγαπητός.

Το ξέρουν οι συνάδελφοι πως ένας από τους κυριότερους λόγους που το μάθημα των αρχαίων ελληνικών δεν προκόβει είναι γιατί τα παιδιά μας με τις δυσκολίες που αντικρίζουν στη γλώσσα δεν μπορούν να

πλησιάσουν την ουσία των αρχαίων κειμένων και γι' αυτό δείχνουν απόλυτη αδιαφορία, αν όχι και αποστροφή. Τώρα όμως, που ο νέος θα ξέρει από πριν το περιεχόμενο της Οδύσσειας, είναι εύκολο να του κινηθεί το ενδιαφέρον να γνωρίσει και τους αθάνατους στίχους του ίδιου του Ομήρου και να τους συγκρίνει με τους στίχους της μετάφρασης που ξέρει. Το ίδιο, όταν θα του είναι γνωστό το βάθος της σκέψης του Θουκυδίδη, δεν θ' αδιαφορήσει, όταν ο καθηγητής του δείξει στο πρωτότυπο, πώς αυτό το βάθος εκφράζεται και με το μοναδικό ύφος του ιστορικού, με τη στιφνή του σύνταξη, με τη συσσώρευση ονοματικών προσδιορισμών, με τη δημιουργία δικών του λέξεων κ.λπ. Και της γλώσσας του Σοφοκλή θα μπορεί τώρα να εκτιμήσει καλύτερα την ομορφιά, έτσι που δεν θα γνωρίζει για πρώτη φορά τον τραγικό.

Ένας καινούργιος δρόμος χαράζεται για την ελληνική παιδεία, που υπόσχεται πολύ γονιμότερα αποτελέσματα. Χωρίς εμπόδια δεν θα είναι βέβαια και αυτός. Είναι όμως στο χέρι των φιλολόγων να παραμερίσουν τα εμπόδια και να εφαρμόσουν το καινούργιο σύστημα με πίστη και ενθουσιασμό. Και είμαι βέβαιος πώς δεν θα περάσουν πολλά χρόνια, που οι καλόπιστοι άνθρωποι θα ομολογήσουν, κι αυτοί ακόμα που σήμερα στέκουν κάπως δισταχτικοί μπροστά στο νέο σύστημα, πως με τα μέτρα αυτά έγινε ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός στην παιδεία της πατρίδας μας.

Ι.Θ. Κακριδής